

ne yardımcı olmak üzere kendisine 200 dinar verdiği kaydedilmektedir. Hicaz ve Dimaşk gibi ilim merkezlerine de seyahat eden ve yolculuğu süresince birçok âlimden faydalanan Hamza el-Kinânî Nesâî, Muhammed b. Saîd es-Serrâc, Ebû Ya'kûb İshak b. İbrâhîm el-Mencenîkî, muhaddis, edip ve tarihçi Ebû Halîfe Fadl b. Hubâb el-Cumahî, Abdân el-Ahvâzî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'den hadis dinledi. Kendisinden de Dârekutnî, Ebû Abdullah İbn Mende, İbnü'r-Ressân diye bilinen Ebû'l-Kâsım Ahmed b. Feth el-Kurtubî, Abdülganî el-Ezdî ve Temmâm er-Râzî gibi âlimler hadis rivayet ettiler.

Hadislerin farklı rivayet yollarını toplamaya büyük önem veren Hamza el-Kinânî, bir defasında Hz. Peygamber'den gelen bir hadisin 200 tarihini bir araya getirdiğini söyleyerek sevincini belirtmiş, ancak birçok kişi bunun ilme katkı sağlayacak önemli bir şey olmadığını ifade etmiş, hatta rüyasında gördüğü Yahyâ b. Maîn kendisine, "Çokluk kuruntusu sizi o derece de oyaladı ki..." (et-Tekâsür 102/1) âyetinin hükmüne dahil olmasından endişe ettiğini söylemiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVI, 180). Kinânî'nin Nesâî'nin *es-Sünen*'ini tam olarak ve iyi şekilde rivayet ettiği belirtilir (Tüccibî, s. 114-115).

Hamza el-Kinânî hâfız, sika, sebt gibi sıfatlarla anılır. Hadis ilmindeki otoritesi yanında zühd ve takvâdaki üstünlüğü ile bilinen, 300 (912-13) yılından sonra Kâbe'yi sık sık ziyaret ettiği belirtilen, Fâtımî ordusunun Mısır'a doğru gelmekte olduğunu duyunca onların yüzünü görmeden ölmeyi temenni ettiği söylenen Kinânî, 357 yılı Zilkade (veya Zilhicce) ayında (Ekim veya Kasım 968) Fâtımîler'in şehre girmesinden üç gün önce Mısır'da vefat etti.

Kinânî'nin günümüze ulaşan tek eseri *Meclisü'l-bitâka ve'l-hadîşü'l-müşelleş (müselles) bi'l-evveliyye*'dir. *Cüz'ü'l-bitâka*, *Meclisü'l-bitâka*, *Meclisü's-sicillât* (bk. Vâdîfâşî, s. 244) adlarıyla da anılan bu risâle Kinânî'nin öğrencilerinden Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Muhammed el-Harrânî tarafından rivayet edilmiştir. Harrânî, 357 (968) yılında semâ yoluyla kaydettiğini söylediği bu cüzü, muhtemelen hocasının vefatından bir müddet önce Amr b. Âs Camii'nde imlâ ettiği hadis derslerinde yazmıştır (İbn Cemâa, I, 154). Eserin muhtelif nüshaları mevcuttur (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 546/25; Köprülü Ktp., nr. 1584/16; ayrıca bk. Sezgin, I, 193).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrevî), XV, 239-242; Tüccibî, *Bernâmec* (nşr. Abdülhafız Mansûr), Tunus 1981, s. 114-115, 157, 192; İbn Cemâa, *Meşvehatü'l-kâdî'l-kuğât* (nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir), Beyrut 1408/1988, I, 154-156; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVI, 179-181; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 932-934; Vâdîfâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Mahfûz), Beyrut 1400/1980, s. 244-245; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 20; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 351, 373-374; a.mlf., *Ṭabaḳâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 378; Keşfü'z-zunûn, II, 1596; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 23-24; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 336; Sezgin, GAS, I, 192-193; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, IV, 454-455; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihri'su maḥtûṭâtı mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, II, 244-245; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 90; a.e. (Özbek), s. 136 (21 nolu dipnot).

MUSTAFA ERTÜRK

HAMZA PAŞA, Silâhdar

(ö. 1182/1768)

Osmanlı sadrazamı.

1727'de Niğde sancağına bağlı Develi-Karahisar kazasında doğdu. Babası bu yörenin zenginlerinden Mehmed Ağa'dır. On altı yaşında iken İstanbul'a giderek sarayın helvâhâne şâkirdliğine girdi. Gösterdiği başarı üzerine bir yıl sonra Enderun Kiler Koşuşu'na alındı. Burada tahsil görüp Has Oda'ya terfi ettirildi ve derece derece yükselerek peşkir ağalığına kadar çıktı. Bu görevde iken, III. Mustafa padişah olunca gazaba uğrayarak saraydan çıkarılan Ahîskalı İbrâhîm Paşa'nın yerine silâhdar tayin edildi (1757). Sırada çuhadar ile rikâbdar bulunduğu halde geleneğe aykırı olarak silâhdarlığa getirilmesinin sebebi, şehzadeligi sırasında III. Mustafa'nın hizmetinde bulunmuş olmasıdır. Hatta padişah onu henüz bir yaşındaki kızı Hibetullah Sultan'la da nişanlamış, ancak kızının 1762'de ölümü dolayısıyla evlilik gerçekleşmemiştir.

Hamza Ağa, Haziran 1759'da vezirlikte Mora valiliğine tayin edildi. Bütün vezirlik levazımı ve masrafları padişah tarafından karşılandı. 1761'de Rumeli, 1762'de Özi valiliğine getirildi. 1777'de (1763-64) Niğbolu sancağı ve Vidin muhafızlığına, 1765'te buradan Hotin muhafızlığına nakledildi. Bu tayinin "tenzil-i rütbe" sayılmasından dolayı kendisine bir ferman gönderilerek şanına uygun münhal bir eyalet olduğu zaman oraya tayin edileceği, ayrıca Hotin muhafızlarına Boğdan voyvodalığı haracından verilegelen 10.000 kuruşa 5000 kuruş zam yapılacağı vaa-dinde bulunulduysa da Hamza Paşa gö-

revi kabul etmedi. Muhallif tavrı sebebiyle azledilerek vezirliği elinden alındı ve Dîmetoka'da oturmaya mecbur tutuldu; fakat aynı yıl affedilerek vezirliği geri verildi. Önce Selânik sancağına, daha sonra da Mısır valiliğine tayin edildi (1766). Mısır valiliği, Kölemen beylerinin hükümetin emirlerini dinlemedikleri ve kendi başlarına hareket ettikleri bir döneme rastladı. Bu beyler, her yıl İstanbul'a ve Harameyn'e göndermeleri gereken irsâli-yeleri yollamadıkları gibi mahsûlâta da el koymaktaydılar. Ayrıca bu sırada Şeyhülbeled Bulutkapan Ali Bey ile Keşkeş Hüseyin Bey arasında anlaşmazlık vardı. Hamza Paşa, Hüseyin Bey'in tarafını tutarak Bulutkapan Ali Bey'in Mısır'dan uzaklaşmasında etkili oldu. Ali Bey taraftarlarının Hamza Paşa'nın hayatına kast ederek tâcizde bulunmaları onun üzerinde menfi izler bıraktı, hatta sadrazamlığı sırasındaki dengesiz tavırları da buna bağlandı. Hakkındaki şikâyetler sebebiyle Nisan 1767'de Halep'e, bir yıl sonra Aydın muhassıllığına, 16 Temmuz 1768'de Anadolu beylerbeyliğine getirilen Hamza Paşa, 7 Ağustos 1768'de Ruslar'a savaş açmaktan kaçınan Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın yerine sadrazam oldu.

Tayininden kırk altı gün sonra 22 Eylül 1768'de İstanbul'a gelip görevine başlayan Hamza Paşa ilk olarak Rusya ile savaş kararı alınan meclise katıldı. Padişahın başkanlığında Lehistan işlerinin konuşulduğu toplantıda Ruslar'a Lehistan'ın iç işlerine müdahaleden vazgeçmeleri ve bu ülkeden çıkmaları konusunda çağrı yapılmasına, kabul ettiği takdirde İngiltere, Danimarka, İsveç ve Prusya hükümetlerini kefil göstermesine, aksi halde savaş ilân edilmesine karar verildi. Bunun üzerine Hamza Paşa Rus elçisi Oberşkov'a davet ederek alınan kararı bildirdi. Elçi, konunun yetkilerini aşacağını söyleyip iki ay mühlet verilmesi talebinde bulunduyorsa da vakit kazanmak istediği düşünülerek on kişilik maiyetiyle birlikte Yedikule'ye kapatıldı (6 Ekim 1768) ve Rusya'ya resmen savaş ilân edildi.

Bu yoğun faaliyetler Hamza Paşa'yı oldukça etkiledi, mizacındaki dengesizlik daha da arttı. Bu işi yürütemeyeceği anlaşıldıkça İstanbul'a gelişinin 28. günü 20 Ekim 1768'de azledilerek Gelibolu'ya gönderilmesine kararı verildi. Üç gün sonra da kendisine Hanya sancağı tevcih edildi. Fakat Hanya'ya gitmek üzere Gelibolu'da ikamet ederken aynı ayın sonlarında vefat etti. Bazı kaynaklarda azil sebebi olarak Kırım hanının rolünden de bah-

sedilir. Ahmed Resmî Efendi, onun İstanbul'a geldiğinde hasta ve dengesiz olduğunu, etrafa altınlar saçıp Farsça beyitler okuduğunu, Kırım hanı ile padişahın huzuruna çıktığında dengesiz hareketlerinin daha da arttığını yazar. Mâhir mahlası ile şiirler de yazan Hamza Paşa'nın aynı zamanda ilim sahibi olduğu ve güzel yazı yazdığı belirtilir. Yeğeni Ârif Mehmed Bey III. Selim devri silâhşorlarındandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II/A, s. 32, 113, 114; III, 79; Ahmed Resmî, *Hulâsâtü'l-i'tibâr*, İstanbul 1286, 19-21; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 188-189; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 16-18; Vâsîf, *Târih*, I, 109, 160, 161, 197, 210, 234, 266, 270, 290, 294, 306, 312, 316, 318, 319, 320, 322, 326; *Sicill-i Osmânî*, II, 254-255; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 368-370, 373; IV/2, s. 401, 404-406, 408; a.mlf., "Hamza", *İA*, V/1, s. 204-205; J. H. Mordtmann - [E. Kuran], "Hamza Paşa", *Eİ²* (İng.), III, 157-158.

MÜCTEBA İLGÜREL

HAMZA b. UMÂRE

(حمزة بن عمار)

(ö. II./VIII. yüzyıl)

Keysâniyye'nin kollarından
Kerbiyye'nin önde gelen
kişilerinden biri
(bk. KEYSÂNİYYE).

HAMZANÂME

(حمزنامه)

Hız. Hamza'nın

(ö. 3/625)

menkıbevî hayatı etrafında oluşan
halk hikâyelerinin genel adı.

Hız. Hamza'nın cesareti, savaşçılığı ve güçlü şahsiyeti, şehid edilmesinden sonra Araplar arasında destanlaşmaya başlamış, kısa zamanda meddah ve kussâs denilen şifahî Arap hikâyecilerinin belli başlı konularından biri olmuştur. Daha sonra yazıya geçirilen bu hikâyeleri İranlılar birtakım yeni unsurlar katarak geliştirmiş, Türkler de dinî bir muhteva ile zenginleştirmişlerdir.

Hemen bütün tarihî kahramanlarda olduğu gibi Hız. Hamza'nın savaşları da çeşitli İslâm milletlerinin halk hikâyelerine intikal ederken gerçekliğini kaybetmiş, pek çok olağan üstü macera ve bu arada başka dönemlere, yer ve kişilere ait hadiseler onun şahsiyetine atfedilmiştir. Araplar arasında *Sîretü Hamza*, *Es-mârû'l-Hamza*; İranlılar'da *Kışsa-i Emîr Hamza*, *Kitâb-ı Rümûz-ı Hamza*, *Dâs-*

tân-ı Emîr Hamza; Türkler'de *Hamza-nâme* olarak bilinen bu destanî hikâyelerin yapısı gibi teşekkülü için nakledilen rivayetler de karışıktır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre (*Seyahatnâme*, I, 525) Hız. Peygamber'in hikâyecisi Sahîb-i Rûmî ilk defa bir Hamzanâme tertip etmiş, daha sonra Ebû'l-Meâlî bunu genişletip altmış cilde çıkarmıştır. Mevcut Arapça *Sîretü Hamza*'larda müellifin Ahmed b. Muhammed Ebû'l-Meâlî el-Kûfî olduğu görülmekteyse de bunların XVI. yüzyıldan daha eskiye gitmediği anlaşılmaktadır. İran versiyonunda ise bir nüshada Celâl-i Belhî'ye, başka bir nüshada Şah Nâsırüddin Muhammed Ebû'l-Meâlî'ye atfata bulunmaktadır. *Şâhîb - kırıannâme* adını taşıyan Farsça nüshalardan biri 1073 (1662-63) yılında yazılmıştır.

Bazı araştırmacılara göre Hamzanâmeler'in kaynağı, *Târîh-i Sîstân*'da adı geçen *Kışsa-i Meğâzî-i Hamza* adlı kayıp bir kitaptır. Ancak buradaki hikâyelerin kahramanı Resûl-i Ekrem'in amcası olan Hız. Hamza değil, Halife Hârûnürreşîd'e isyan eden İranlı Hamza b. Abdullah'tır (ö. 213/828). Hâricîler'den olan Hamza b. Abdullah Sind, Hint ve Serendib'e seferler yapmış, ona atfedilen kahramanlıklar İranlılar'ı uzun süre meşgul etmiştir (Bahâr, I, 285-286). Zamanla Hız. Hamza'nın savaşlarına ait vak'alar da bu

hikâyelere eklenmiştir. Böylece bu destanî maceralar Sünnîler'ce olduğu kadar Şîî çevrelerde de halk tarafından ilgiyle okunmuştur. G. M. Meredith-Owens, bütün belirti ve delillerin Hamzanâmeler'in İran kaynaklı olduğunu gösterdiği kanaatindedir (*Eİ²* [Fr.], III, 156). Van Ronkel de *De Roman van Amir Hamza* adlı kitabında (Leiden 1895) bu hikâyelerdeki Hamza ile *Şâhnâme*'nin Rüstem'i arasındaki benzerliklere dikkat çeker.

Hamzanâmeler zengin, karmaşık ve bazan mükerrer maceraları ihtiva ettiğinden her dildeki yazmaları farklı sayıda ciltlerden oluşmaktadır. İran kaynaklarında zikredilen ciltlerinin sayısı altmış dokuz ile seksen iki arasındadır. Arapça'da ise pek çok epizot ihtiva eden on ile on beş cilt arasında değişmektedir (Bibliothèque Nationale, nr. 3824-3836; Gotha, nr. 2420-2434). İran versiyonunda olduğu gibi Arapça olanlarda da kahraman tarihî şahsiyetiyle bilinen Hız. Hamza değil, fakat yine Resûl-i Ekrem'e yakınlığı belirtilen tamamen farklı bir kişidir. Birçok milletin ilgi gösterdiği eser, *Amiran-Darejaniani* adıyla XII. yüzyılda Mose Khoneli tarafından Gürcüce'ye adapte edilmiştir. Ayrıca Hindistan'da yayılmış ve minyatür sanatkarlarına konu teşkil etmiştir. Aynı metin farklı ciltler halinde İngilizce'ye (trc. Şeyh Seccâd, Kalkûta 1892),

Hamzavî'nin *Hamzanâme* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 6244)

